

F. Křenek

JZD JAKO SPOLEČENSKÁ SKUPINA

■ V nemarxistické sociologii zaujímá teorie skupin významné místo. Někteří sociologové ji dokonce považují za hlavní předmět celé sociologické teorie, definují ji jako vědu o společenských skupinách, pokládají skupinu za ústřední sociologický problém apod. (Cuvillier 1955, Lundberg, Schrang, Larsen 1958).

Není pochyb o tom, že takovým zveličením místa teorie skupin v nemarxistické teorii je zastírána hlavní i vedlejší třídní a sociální diferenciacie kapitalistické společnosti.

V marxistické sociologii je její místo dosud nedoceno. Nezaujímá takové místo, které jí objektivně náleží. V naší společnosti, kde třídní diferenciacie ztratila své podstatné znaky, a tím tedy třídní vztahy nejsou již dominujícími a určujícími, vystupuje stále více do popředí diferenciacie skupinová.

Je samozřejmé, že současnou společenskou sociální strukturu nelze redukovat na strukturu skupinovou a její diferenciaci. Je však nutné a z hlediska vývoje společnosti nezbytné znát „anatomii a fyziologii“ skupinové struktury společnosti, která má mnoho rozměrů, kvalit, forem, stránek, rovin, obsahů, druhů atd. Takové skutečnosti dosud málo odpovídá její teoretické zpracování a postizení mnohých stupňů obecnosti, různých jejích stránek, vztahů apod. Teorie skupin je sice v sociologické literatuře zastoupena obrovským množstvím prací, ale nejsou dosud dostatečně vysvětleny rozdílly, podle kterých by mohly být společenské skupiny zařazeny do vhodných kategorií. Nejsou ani práce, které by představovaly teorii společenských seskupení (B a u m a n 1964). Proto zůstává problémem, na jakých úrovních a stupních zobecnění mají se definovat společenská seskupení, skupiny a další interpersonální útvary. Kromě toho v teorii skupin existují velké rozdíly v definicích společenských skupin, jejich struktury, funkce apod. (pro nedostatek místa nejsou uvedeny různé definice).

Velmi zjednodušeně je možné zařadit je do dvou skupin:

a) vymezení skupiny souborem osob,

b) vymezení skupiny systémem rolí;

(B a u m a n — 1964 — používá dělítku a) pro skupinu, b) pro organizaci).

Předložená stať si neklade za cíl řešit klasifikaci společenských skupin, nýbrž je jen určitým hypotetickým pohledem na některé společenské a sociální stránky zemědělského závodu — jednotného zemědělského družstva. Obsahem stať jsou tedy některé hypotézy založené jednak na soudobé sociologické teorii (skupin a organizace), jednak na dlouhodobém aktivním a pasívním pozorování

fungování zemědělských závodů. V širším rozsahu představují tyto hypotézy výchozí základ sociologického výzkumu „společenských skupin na vesnici“.

Každý člověk (jako společenský jednatel) zúčastňuje se více nebo méně, aktivně i pasívně „základních společenských činností („co lidé dělají“) a procesů“ v nejrozmanitějších společenských formách („jak se ke své činnosti lidé sdružují“) (Machonin 1965).

V závislosti na stupni a kvalitě vývoje společnosti mění se jednotlivé formy, některé zanikají a jsou vytvářeny nové. Procesy, které dosud probíhají na naší vesnici (především v oblasti zemědělství), ukazují velmi přesvědčivě kvalitativní přeměnu většiny hlavních společenských forem, ve kterých se realizuje (vědomě či nevědomě) část dřívějších příslušníků velmi diferencované třídní a sociální struktury, ale také část příslušníků sociální struktury nové. Jsou to zejména: zemědělský závod, politické organizace, rodina, vesnické společenství atd.

Z hlediska zkoumané sociální oblasti (JZD) je nutné rozlišovat období let 1949–1960, tj. proces združstevňování našeho zemědělství, a období v letech šedesátých. Toto dělení je důležité především z hlediska vytváření JZD a jejich konsolidace a rozvoje, přičemž v souhrnu je r. 1959–60 koncem prvního období, ale u jednotlivých závodů jsou tato rozmezí velmi rozdílná. V prvním období šlo o přeměnu základních forem u absolutní většiny malých, středních, velkých rolníků; dělníků, zaměstnanců aj. sociálních vrstev. V druhém období vstupuje většina (členů a vykonavatelů rolí) již do nových společenských forem (z těch, kteří vstupují) (viz tab. I).

JZD je tedy společenskou formou, ve které se sdružují k činnosti tři katego-

I. Podíl sociálních skupin podle změn v zemědělství, mezi odvětvími a vstup již do nové formy (v %)

Rok	Bývalí jednotlivě hospodařící rolníci v %	Bývalí dělníci, zaměstnanci aj. v %	Mladí lidé, kteří přišli do JZD jen s pozicemi z rodin v %
10 JZD založených v r. 1950			
1950	80	18	2
1960	71	18	11
1964	63	17	20
1980 odhad	20–25		
1995 odhad	2–5		
10 JZD založených v r. 1957			
1957	83	14	3
1960	70	15	15
1964	62	16	22
1980 odhad	18–23		
1995 odhad	1–3		

rie sociálních skupin (vnitřně velmi rozrůzněných), z nichž v současnosti mají většinu bývalí jednotlivě hospodařící rolníci.

To spolu s jinými sociálními faktory formovalo i charakter JZD jako zvláštního společenského seskupení.

JEDNOTNÉ ZEMĚDĚLSKÉ DRUŽSTVO

Jako výrobně hospodářská společenská organizace družstevních rolníků (kategorie družstevní rolník nevyjadřuje přesně současný stav) je důležitou společenskou skupinou současné československé vesnice — jednoho nebo více vesnických společenství (počet skupin na vesnici s 500 obyvateli — 250 skupin, které bylo možno postihnout). Současně je — lépe řečeno stává se — organizací v sociologickém významu (organizace jako systém stanovených hierarchizovaných rolí). Jde tu o dvě stránky zemědělského družstva — společenskou skupinu a organizaci — přičemž skupina dosud vystupuje funkčně výrazněji nežli organizace.

Tento vzájemný vztah je spoluurčován takovými činiteli jako: osobní kontakty a vzájemná znalost, část pozměněného, ale společnými hodnotami a normami stále ještě integrovaného vesnického společenství, do značné míry skupinová forma řízení záležitostí družstva (členská schůze rozhoduje o všech hlavních otázkách, jednotliví členové v ní vidí autoritu aj.), společenské role v organizaci jsou spoluurčovány „skupinou“, rovněž i jejich vykonavatelé. Některé jednotlivé role jsou dosud vykonávány dvěma i více jednotlivci (nekvalifikovaní nebo přestárlí pracovníci zpravidla svěřenou roli v organizaci neplní a její realizace, která je nutná vzhledem k fungování závodu, musí být uskutečněna dalšími pracovníky, jako jsou pomáhající v JZD, brigádníci, odborníci z jiných organizací apod.). Nebo jinak řečeno, systém hierarchizovaných rolí je většinou naplňován větším počtem jejich vykonavatelů apod.

Lze tedy zkoumat JZD jako společenskou skupinu se zvláštním zřetelem na rozvíjející se organizaci, jako organizaci s výraznou a převažující stránkou společenské skupiny nebo jako společenský systém, jehož hlavními elementy (mimo jiných) jsou organizace a společenská skupina.

Dále se zabýváme první variantou. Proto společenskou skupinu je možné chápat v širším smyslu, jako konkrétně historické seskupení poměrně stejnorodých společenských rolí (hierarchizovaných i nehierarchizovaných vykonávaných v jednotlivých společenských životních procesech a sférách společenského života založeného na objektivních a psychických formách spojení a vztahů, na vnitřní organizaci, pozicích a prestiži) určitého počtu jednotlivců.

JZD jako skupina je pro několik generací družstevních rolníků — mužů i žen — a také ostatních pracujících jako členů nebo zaměstnanců s trvalým pracovním poměrem, a v určitých podmínkách dočasně zaměstnaných pracovníků trvalým společným seskupením.

V současných podmínkách jde o skupinu lidí a jejich rolí s diferencovaným sociálním postavením, s určitým místem ve společenské dělbě a organizaci práce, se specifickou formou řízení skupinových záležitostí a způsobem života spojených s určitým geografickým prostředím atd., těsně spjatou s vesnickým společenstvím — jeho jednotlivými skupinami, kde členové tráví většinu svého pracovního i mimopracovního času. Je místem, kde probíhá proces znovuzespolučenštění dřívějšího rolníka a nynějšího družstevníka, místem, kde se vytvářejí motivy a postoje členů skupiny k různým oblastem života společnosti i společenským činnostem. Její působnost je hlavně a především v oblasti zemědělské,

ale také i v oblasti nezemědělské výroby, současně přesahuje rámec této činnosti a vytváří místo k realizaci dalších činností společenského života. Skupinu vytvářejí členové a pracovníci družstva jedné obce (správní jednotka) nebo více obcí, jedné vesnice (sídliště) nebo více vesnic; nebo členové dvou a více závodů sloučených v jednu skupinu. Počtem nepřesahuje skupina několik set členů. Průměr ve zkoumaných JZD činí 118 členů, celostátní průměr v r. 1955 je 48 a v r. 1963 121 členů.

JZD jako skupina a současně jako organizace vzniklo s víceméně uvědoměným ustavením, právně fixovaným za účelem dosažení konkrétních cílů diferencovaných v čase. Stanovení konkrétních cílů vychází:

- a) ze společenské dělby práce určované charakterem a úrovní výrobního způsobu v naší společnosti vůbec a v oblasti zemědělství zvláště,
- b) z intenzity procesu industrializace (také z procesu urbanizace a deruralizace, což je dosud velmi opomíjeno),
- c) z charakteru a úrovně politických vztahů společnosti,
- d) z kulturní úrovně společnosti, organizací a skupin ovlivňujících zemědělství a vesnici i samotných JZD,
- e) z dosažené struktury většiny JZD,
- f) z dosažené úrovně ekonomických a politických vztahů mezi JZD a jinými společenskými systémy, organizacemi a skupinami.

Cíle jsou obsaženy v dokumentech KSČ a vládních orgánů, v právních normách a ve stanovách JZD, a jsou to: industrializace zemědělské výroby, aktivní účast na výstavbě nové vesnice (technicky vybavené závody s kvalifikovanými pracovníky, moderní sídliště se sítí služeb, kulturními a sociálními institucemi a vysokou kulturou života), rozvoj vnitřní organizace a norem a podstatné zvýšení společenské prestiže závodu a jednotlivých profesí. (Prestiž v celospolečenském smyslu jako vysoké hodnocení zemědělského závodu a zemědělských profesí.)

Cíle JZD nejsou vždy totožné s cíli jednotlivých členů a skupin uvnitř JZD. Po vzniku JZD nebo v družstvu, kde jsou velké konflikty rolí, deformovaná struktura pozic aj., jsou rozdíly značně velké. Zde se projevuje jednak rozpornost skupiny a organizace, jednak rozpornost skupiny a organizací mimo zemědělský závod.

Skupina i organizace v procesu vývoje závodu vytvářejí systémy, jejichž elementy fungují jako činitelé prohlubování spolupráce a přibližování až ztotožňování cílů závodu s cíli členů a skupin uvnitř JZD.

Čím větší skupina, zvláště prostorově (sloučení několika závodů), tím více musí dbát o spolupráci zprostředkovanou k vyrovnání cílů, tím dokonalejší musí být soustava podnětů — různého zaměření a šíře — podporující aktivní účast v činnostech skupiny při realizaci cílů. Neméně důležitým elementem je způsob správy záležitostí skupiny a systém komunikací. (Tento systém je tvořen některými funkcemi členských schůzí a výrobních porad, kulturními akcemi, místními novinami a rozhlasem, formálním a osobním propojením podskupin apod.)

Z předběžných výsledků zkoumání JZD je možné pozorovat několik různých forem účasti na realizaci cílů (výrobních, ekonomických, politických, kulturních, sociálních atd.), a to:

1. Aktivní spolupráce většiny členů a vnitřních skupin — formálních i neformálních — při uskutečňování cílů závodu.
2. Pasivita členů a skupin s různými formami přinucování.
3. Boj mezi vnitřními skupinami vedený ve směru uskutečňování cílů nebo proti některým z cílů.

4. Aktivní spolupráce, pasivita nebo odmítání součinnosti s organizacemi, skupinami a jednotlivci vně JZD (zemědělská výrobní správa, MNV, OV KSČ atd.). V případě pasivity a odmítání vystupuje zřetelně „my“ a „oni“.

Každá z těchto základních forem má mnoho konkrétních projevů, a to jak v jednotlivých typech závodů, tak podle charakteru cílů, metod vedení atd.

Členství v (skupině) JZD je dobrovolné „... členy družstva se mohou stát pracovníci, muži i ženy, kteří dovršili 15 let... (Vzorové stanovky JZD). Dobrovolnost má však stránku ekonomické nevyhnutelnosti.

Jednotlivé členy (na rozdíl od pracovníků v průmyslových závodech — organizacích) přijímá de facto skupina. Člen nemůže kdykoli vystoupit a nerozhoduje (vždy) sám o svém dalším setrvání ve skupině. Tím je ovlivněno trvání a vznik nových členství. Kromě toho zde působí hospodářská, politická a kulturní úroveň závodu, místo působnosti a společenská prestiž závodu a jednotlivých profesí v zemědělství vůbec, které působí negativně pro vznik členství mladých a kvalifikovaných pracovníků. Specifický znak má zánik členství, vystoupení, což je v současných podmínkách velmi ztěženo; obdobné je i uvolňování. Svou funkci neplní (ani nemůže plnit za dané struktury pracovníků JZD a jejich prestiže) norma vyloučení. Tím je také podstatně zmírněna i forma a ostří sankcí a kontroly jak skupinové, tak i organizace.

Struktura skupiny tvoří komplex pozic, rolí a prestiže, a to jak členů, tak podskupin a skupin uvnitř JZD, soustava vztahů — spojení mezi členy a skupinami, hodnoty a normy udržující identičnost, soudržnost a funkčnost skupiny. Většina prvků struktury má více stránek, které jsou vlastně strukturou daného prvku. Tak např. skupinové hodnoty jsou určitou syntézou prvků hodnot celospolečenských, širších seskupení, skupin v hierarchii řízení zemědělství, skupin uvnitř vesnického společenství, skupin JZD, a to současných i některých minulých. Jednotlivé stránky jsou v prvku zastoupeny nestejně, a to jak v různých typech JZD, tak i v jednotlivých oblastech funkcí hodnot skupiny.

Jednotlivé prvky struktury jsou různou mírou a intenzitou zastoupeny v jednotlivých systémech JZD (ekonomický, řízení, sociální atd.). Ve struktuře skupiny je možné sledovat proces rozvíjení se organizace závodu a slábnutí funkce skupiny. Čím více je rozvinuta profesionalizace a organizace práce v závodě a vytvářejí se větší JZD (slučování), tím více jsou vytvářeny formální funkční vztahy, zdokonaluje se systém rolí — organizace — (relativně i absolutně se snižuje počet členů a relativně s jejich vykonavateli vzrůstá počet rolí).

Struktura skupiny je tedy v každém závodě poznamenána určitou mírou formálních i částečně formálních vztahů, skupin a podskupin, které jsou v JZD.

SPOLEČENSKÁ POZICE, ROLE A PRESTIŽ

Skupina za účasti jiných organizací a skupin stanoví svým členům určitá práva a povinnosti, zpravidla té stránce osobnosti, která patří do skupiny. Často se však stává, že se skupina snaží podřídit si celou osobnost. (Tak je tomu i v některých jiných skupinách — rodina, stranická organizace atd.) Současně jsou stanovena práva a povinnosti formálním skupinám uvnitř JZD a hranice působnosti skupinám neformálním. Souhrn těchto práv a povinností vymezuje jejich pozici ve skupině (B a u m a n 1964).

Ve všech třech kategoriích — pozici, roli, prestiži — jsou vyjádřeny stupně podílu skupiny, organizace a jiných společenských institucí.

Na vymezení pozic se skupina podílí nejméně (přestože schvaluje své stanovy, jednací a pracovní řád atd.), na prestiži nejvíce.

Pozice jsou vertikálně i horizontálně hierarchizovány:

1. a) členské schůze, představenstva, komise, polní skupiny, skupiny v jednotlivých chovech apod.,
b) předseda, zootechnik, vedoucí chovu, dojička aj.;
2. a) agronom, zootechnik, mechanizátor, ekonom atd.,
b) pracovník v chovu skotu, člen polní skupiny, stavební skupiny aj.

Hierarchie pozic, její úroveň je určována a ovlivňována celou řadou činitelů:

1. Zákon o JZD, vzorové stanovy, vyhlášky MZLH a další normy pracovně právní, majetkoprávní a správní.
2. Vlastní stanovy JZD (projednané MNV, zemědělskou výrobní správou a potvrzené ONV), pracovní a jednací řád JZD.
3. Schopnosti členů JZD.
4. Hodnoty skupin družstva i mimo ně, které fungují jako hodnotící kritéria vlastností jednotlivých členů skupin.
5. Struktura a rozsah závodu.

Převážně formální charakter pozic je v jednotlivých JZD různou mírou paralyzován, zejména tím, že skupiny uvnitř družstva si „upravují“ svá práva a povinnosti. Proto také dochází k různým deformacím pozic.

Deformace vyplývají z nedocení povinností a přecenění práv, z aspirace na vyšší pozici, zásahem zvenčí apod. Ve skupině se vyskytnou jedna nebo více pozic, které jsou u daných jednotlivců udržovány skupinami mimo JZD nebo některou ze skupin uvnitř JZD.

Zaujímané pozici odpovídá určitá společenská role, kterou jedinec ve skupině vykonává. V sociologické literatuře je společenská role zpravidla definována jako očekávané jednání a počínání, které skupina očekává nebo vyžaduje od člena skupiny. Společenská role podle Hartleyů (1952) neomezuje se jen na jednotlivé funkce nebo jednání. Jsou to celé konstelace a vzory jednání.

Společenské role ve skupině jsou různé podle pozice, místa a funkcí, které jednotlivci a skupiny zaujímají. Všechny role a jejich vzájemné vztahy tvoří složitý systém rolí v závodu. Složitost spočívá zejména v tom, že na jedné straně jsou pozice a role, které jsou předpokladem fungování organizace, a na druhé straně pozice a role konkrétních členů a zaměstnanců JZD. Obě stránky tvoří však jen jeden společenský jev. Zatím převládá tendence „přizpůsobení“ funkcí závodu jednotlivcům a skupinám. Tím je také ovlivňována hierarchie pozic a rolí organizace. Tato hierarchie je nutná, neboť JZD představuje ekonomickospolečenskou jednotku, jejímž úkolem je maximálně účelně rozvíjet zemědělskou výrobu odpovídající společenským potřebám a uspokojování potřeb v kulturní a sociální oblasti života družstevníků. K plnění takových úkolů je třeba součinnosti, určité koncentrace moci k regulování a usměrňování kolektivu a jednotlivců ve výrobních a pracovních procesech, v chování a jednání odpovídajícím objektivnímu poslání skupiny. Nedostatečná hierarchie znamená pomalý vývoj družstva jako hospodářské a společenské organizace, přehnaná hierarchie znamená zostřené konflikty rolí, a tím i zbrzdění procesu vývoje organizace.

Vztah společenské role a pozice má různé stránky, které jsou určeny normami organizace, kvalitou struktury osobnosti a hodnotami jednotlivých skupin. Pozice a zejména role existují jako:

1. latentní, potencionální,
2. skutečné a) fiktivní (z neschopnosti, z nezájmu),
b) reálné.

Specifickou stránkou pozic a rolí v JZD je právo a pak i povinnost činnosti mimo skupinu (ve výrobní oblasti), na záhumenkovém hospodářství. Tato stránka je eufunkční vzhledem k procesu zespolečenštění bývalého sou-

kromě hospodářského rolníka a k daným politickoekonomickým poměrům společnosti. Ve vztahu ke skupině může být afunkční až disfunkční.

Dalším momentem této specifiky je povinnost člena osobně pracovat v oblastech činnosti JZD. Avšak člen skupiny (ne každý) se o svou pozici — její část — i roli dělí s příslušníky své rodiny, popř. členy jiných skupin, kteří nejsou v JZD.

Konečně pozice a role vystupují víceméně v tolika rovinách, v kolika hlavních seskupeních je daný člen JZD, zejména však kolik skupin nebo i jednotlivců zasahuje do činnosti JZD. Jsou to zejména:

1. skupiny uvnitř vesnického společenství — stranická organizace, orgány místní státní moci a správy, společenské organizace, rodina, příbuzenské a sousedské skupiny, skupiny mládeže, náboženské skupiny, zájmové skupiny atd.;
2. skupiny a jednotlivci mimo vesnické společenství — zemědělská výrobní správa a její jednotliví pracovníci, OV KSČ, jeho komise a jednotliví pracovníci, další skupiny orgánů státních, hospodářských aj., jako např. organizace odběratelsko-dodavatelské, statistika, kontrola atd.

Jednotlivé skupiny i jednotlivci mají „svou“ normu pro pozice a role JZD jako celku, jeho skupin, členů a zejména vedoucích pracovníků. Očekávají většinou velmi odlišné vykonávání rolí podle těchto „svých“ norem a hodnot. Tím dochází až k úplně protikladným mnohorozměrným tvarům pozic a rolí v JZD. Charakter skupiny JZD je stíran i v oblasti obsazování rolí vedoucích pracovníků závodu. Kdo z členů skupiny nebo jiných organizací bude zaujímat pozici a vykonávat společenskou roli vedoucích pracovníků, neurčuje jen sama skupina nebo téměř nikdy ne celá, tj. všichni členové. Z formálního hlediska může již 26 % z celkového počtu členů schválit jmenovaného nebo zvolit navrhového. Z toho vyplývá, že na faktickém rozhodnutí, kdo bude v příštím období zaujímat pozici toho kterého vedoucího pracovníka skupiny, se podílejí: skupiny a organizace mimo JZD, dosavadní vedoucí pracovníci družstva, určitá část členů skupiny JZD (ve smyslu možných 26 %).

Proporce podílů rozhodování jsou různé. Závisí na kvalifikaci vedoucích pracovníků příslušných skupin, struktuře JZD, ekonomickopolitických poměrech apod. V praxi se vyskytuje mnoho variant, které můžeme shrnout do několika typů:

1. Všichni tři činitelé se podílejí přibližně stejným dílem (uvádím tři činitele, přestože se jich zúčastňuje více). V našem případě reprezentují tyto skupiny: stranické, státní, hospodářské orgány vně JZD, vedoucí pracovníci JZD, členové družstva.
2. Jeden z činitelů se podílí více než ostatní.
3. Dva z činitelů se podílejí více než zbývající.

U všech tří typů je možné další členění, a to podle pozitivního (odpovídajícího objektivnímu vývoji skupiny) nebo negativního vlivu při určování pozic a rolí. Tím vzniká několik dalších subtypů.

Výsledkem těchto různých rozhodnutí je zaujetí vyšších pozic každého takového jedince s vymezenými hranicemi působnosti. V každém jednotlivém případě je vztah daného jedince — vedoucího — a ostatních členů skupiny nebo podskupiny ovlivněn mírou a kvalitou účasti na rozhodnutí o obsazení příslušné pozice.

Se společenskou rolí a pozicí se váže společenská prestiž. Prestiž je kvalitativní a kvantitativní vztah mezi vykonávanou rolí a společenskou pozicí na straně jedné a uznávanými hodnotami skupiny nebo více skupin na straně druhé. V této oblasti vystupuje charakter skupiny JZD nejvýrazněji. Prestiž se váže

nejen na pozice jednotlivců, ale i na pozice podskupin i celých skupin. Například prestiž agronoma, traktoristy nebo prestiž určité polní skupiny, komplexně mechanizované brigády nebo celého JZD atd. Tatáž prestiž vystupuje na různé úrovni (kvantitou i kvalitou) nako např.: prestiž ošetřovatele skotu ve skupině chovu, v JZD, v ZO KSČ, ve vztahu k vesnickému společenství, ve vztahu ke skupinám ve městě, ve vztahu ke společnosti.

Každá ze skupin má své vlastní hodnoty, jimiž měří pozice a role jednotlivců i celých skupin. Patří k nim hodnotící kritéria osobních, individuálních vlastností, rysů a schopností jedince, hodnotící kritéria pozic zaujímaných ve skupinách a hodnotící kritéria celospolečenského charakteru. Jedna vlastnost, rys, schopnost i pozice mohou být (a také jsou) rozdílně hodnoceny, a to jak členy vlastní skupiny, celou skupinou, tak i ostatními skupinami. Například kvalifikace může být hodnocena tak, že prestiž nedosahuje zdaleka úrovně zaujímané pozice nebo dokonce je důvodem k nepřipuštění zaujetí pozice ve skupině. Prestiž skupiny a jednotlivců ve značné míře závisí na hospodářské úrovni závodu (produktivita práce, úroveň odměňování, organizace práce atd.), na rozsahu, místu a kvalitě možností využít mimopracovního času, od realizace politických cílů globální společnosti aj. V jednotlivých případech je prestiž skupiny nebo jednotlivce zvyšována zaujímanou pozicí (i vykonávanou rolí) v jiných skupinách (členství ve vyšších státních, stranických, hospodářských orgánech). Tato vazba však nemusí pokaždé kladně ovlivňovat a zvyšovat kvalitu prestiže v JZD. Může být jen prostředkem k udržení dané pozice ve skupině a úplně ji zformalizovat.

Závěrem této části statí chci se alespoň dotknout společenské role členů skupiny — stranické organizace. Vycházím z existence dvou typů základních orgánů KSČ:

1. Vesnická organizace zahrnující pracovníky JZD, pracovníky jiných povolání mimo JZD, ženy v domácnosti, důchodce atd.
2. Závodní organizace KSČ v JZD
 - a) zahrnující členy a zaměstnance JZD,
 - b) zahrnující členy z JZD a také další, kteří v JZD nepracují (dva typy uvádím jen pro daný případ).

Pozice i role člena stranické organizace má několik stránek. Zjednodušeně jsou uvedeny čtyři stránky:

První reprezentuje souhrn práv a povinností, které určují jeho pozice a spolu s dalšími normami i roli uvnitř stranické organizace.

Druhá reprezentuje určitá práva, zejména však určité vymezené povinnosti a konkrétní očekávání v hospodářských organizacích — skupinách (v našem případě JZD).

Třetí představuje totéž co předchozí, jenže ve skupinách místní státní moci a samozřejmě i v jiných (okres, kraj, centrum atd.).

Čtvrtá reprezentuje určitá práva, zejména však povinnosti a různá určitá očekávání v osobním a celkovém společenském životě.

Souhrn těchto stránek tvoří základ, jádro společenské pozice a role člena stranické organizace. Pochopitelně, že podíl, kvalita a výše jednotlivých stránek je u různých kategorií členů jiná. Je to určeno hierarchizovanou strukturou základní organizace a vyšších stupňů systému stranické výstavby a činnosti. Prvá a z podstatné části čtvrtá stránka mají fungovat jako prostředky k realizaci stránky druhé, třetí a zbývající části čtvrté, které představují jedinou nebo alespoň hlavní možnost a sféru realizace společenské role komunisty — člena stranické organizace. Tato realizace předpokládá spojení prvků dané stránky s příslušnou stránkou pozice a role vyplývající z členství v hospodářských, státních nebo jiných organizacích.

Členové skupiny JZD, kteří jsou současně členy organizace KSČ, vykonávají společenskou roli člena KSČ — její druhou stránku v JZD (zde abstrahuje od různého stupně deformace, různého stupně aktivity nebo pasivity). Ti členové KSČ, kteří nejsou členy a pracovníky JZD, nemohou z velké části nebo úplně realizovat svou roli — její druhou stránku — v JZD. Jími vykonávaná role — a připustíme nedeformovaná — se omezuje (ve směru k JZD) na požadavky různé intenzity, aby ji v JZD splnili buď členové JZD, kteří jsou současně členy KSČ, nebo vedoucí pracovníci družstva, nebo družstevníci.

Pokud jde o roli členů KSČ — členů JZD vykonávanou v družstvu, má velké množství kvalit, které můžeme shrnout: od přesně aplikované soustavy práv a povinností, jakož i norem jednání (a očekávání), přes jejich deformaci různé intenzity a směru k úplné pasivitě; v krajním případě až k opačnému jevu.

SOUHRN

JZD je novou společenskou formou, ve které se členové a zaměstnanci zúčastňují několika hlavních společenských činností a procesů. Představuje zvláštní společenské seskupení, které je většinou znaků odlišné od jiných společenských útvarů. Na rozdíl od průmyslových závodů, které mají formální a neformální strukturu, v JZD vzájemně prolínají skupina a organizace, kde ve skupině převládají prvky neformální, v organizaci prvky formální. Celková tendence vývoje JZD oslabuje skupinový charakter, upevňuje a rozvíjí organizaci. Přes tento progresivní vývoj má skupinový charakter JZD trvalejší perspektivu, a to pokud bude družstvem jako takovým, pokud se nestane prvkem jiných výrobně ekonomických organizací atd.

Kromě výzkumu pracovních skupin v JZD nebo souběžně s nimi má tedy význam i zkoumání JZD jako skupiny — zejména společenské skupiny v procesu vývoje organizace zemědělského závodu.

Došlo dne 18. 1. 1966

Literatura

1. BAUMAN, Z.: Sociologie. Praha, 1965. — 2. BAUMAN, Z.: Zarys marksistowskiej teorii społeczeństwa, Warszawa, 1964 : 346-441. — 3. CUVILLIER, A.: Manuel de sociologie. I. Paris, 1955 : 190-191. — 4. HARTLEY, E. L. - HARTLEY, R. E.: Fundamentals of social psychology. New York, 1952 : 485-6. — 5. LUNDBERG, G. A. - SCHRANG, C. C. - LARSEN, O.: Sociology. New York, 1958 : 379-80. — 6. Mac IVER, R. M. - PAGE, C. H.: Society. London, 1961. — 7. MACHONIN, P.: K celkové charakteristice sociální struktury socialistické společnosti. ÚV KSČ, 1965 : 6. — 8. OLMSTED, D. W.: Společenské skupiny, role a vedoucí funkce. Praha, 1965. — 9. OLMSTED, M. S.: The small group. New York, 1959. — 10. SARAPATA, A. - DOKTÓR, K.: Elementy socjologii przemyslu. Warszawa, 1963. — 11. Sociologija v SSSR, I, II. Moskva, 1965. — 12. Stanovy KSČ. — 13. SZCZEPAŃSKI, J.: Elementarne pojęcia socjologii. Warszawa, 1965. — 14. TAUBER, J.: Kdo žije na vesnici? Č. Budějovice, 1965. — 15. Vzorové stanovy JZD, kap. II, čl. 9. — 16. Zákon o organizaci a řízení zemědělství č. 32/63.

ЕСХК как общественная группировка

Единый сельскохозяйственный кооператив как производственно-хозяйственная общественная организация является особой общественной группировкой. Ее члены в подавляющем большинстве бывшие крестьяне-единоличники. По мере развития кооператива как организа-

ции (а также по мере физического старения его членов) растет процентная доля других социальных групп.

Группа находится во взаимозависимости с организацией, где еще не завершен процесс образования системы ролей. Поэтому в ЕСХК отдельными исполнителями больше выполняются роли членов, чем роль системы организации.

Особое место в работе группировки занимает процесс, в котором решается, кто будет играть роль руководителей в ЕСХК, а также взаимное объединение роли коммунистов с позициями членов сельскохозяйственного кооператива. В первом случае участвуют другие организации и группировки, а во втором такая связь является условием функциональности роли членов партийной организации.

Тенденция преодоления группового характера ЕСХК тормозится самой сущностью сельскохозяйственного предприятия как кооператива, который всегда в известной степени является общественной группировкой.

The Unified Agricultural Co-operative as Social Group

The Unified Agricultural Co-operative as productive and economic social organization is a special social group. Its members are predominantly former individually working peasants. With the development of the co-operative as organization (also in consequence of physical aging of the members), the proportion of other social groups increases.

The group is in relation to an organization where the process of forming a system of roles has so far not been completed. Consequently, the roles of the individual members are still predominating over the role of the system of the organization.

Of special significance in the activities of the group is the process of deciding who will play the role of the leading functionaries and how to combine the role of the communists with the position of the members of the co-operative. In the first case, other organizations and groups are participating, while in the second case, the combination is a condition for the active role of the members of the party organization.

The tendency to overcome the group character of the Unified Agricultural Co-operative is impaired by the character proper of the enterprise as co-operative, which is always to a certain degree a social group.

Adresa autora:

Doc. František Křenek, Vysoká škola zemědělská, Ústav sociologie vesnice a zemědělství, Brno, Zemědělská 1
